

RESSENYA A ANTON M. ESPADALER: *JAUFRE*, BARCELONA: BARCINO, 2021, 783 pp. ISBN 978-84-7226-869-2

REVIEW TO ANTON M. ESPADALER: *JAUFRE*, BARCELONA: BARCINO, 2021, 783 pp. ISBN 978-84-7226-869-2

JACOB MOMPÓ NAVARRO
jacob.mompo@ucv.es

Universitat Catòlica de València

La narrativa medieval de l'Europa occidental –també la posterior– s'ha bastit, en bona part, dels mites llegendaris emanats del que hom a convingut d'anomenar la «matèria de Bretanya», encimbellada per dos fenòmens de la literatura en llengua francesa, d'influència inacabable, com són la llegenda de Tristany i Iseut, i les llegendes cavalleresques protagonitzades pel rei Artús i els cavallers de la Taula Rodona. Certament, el germen de la novel·lística europea s'escriu en la llengua d'oïl. I tanmateix, la literatura occitana, caracteritzada pel conreu gairebé exclusiu de la lírica trobadoresca, va estar capaç de produir –almenys– dues obres narratives cabdals, que s'han d'inserir merescudament a la llista –si és que n'hi ha– de les millors obres de la literatura medieval universal. Ens referim als *romans* de *Flamenca* i *Jaufré*. Tant aquell, publicat per la Universitat de

Barcelona (2015), com aquest que ara ressenyem, que recentment ha publicat Barcino (2021), han estat curiosament estudiats, traduïts i editats per la ploma d'Anton M. Espadaler, que és –i no descobriré ara res de nou– un dels màxims especialistes en la literatura medieval escrita en occità i en català.

El llibre d'Espadaler, just després de l'índex, s'inicia amb un «Prefaci» (pp. 7-18), confegit, segurament, amb la voluntat d'acompanyar de la mà els lectors –sí em permeteu– més profans en la matèria. En aquest prefaci, de lectura fàcil i entretinguda gràcies a la prosa bella, i al mateix temps àgil, d'Espadaler, l'autor descriu el context historicocultural en què «un escriptor amb un esmolat esperit imaginatiu i juganer», i més tard un altre autor «amb el mateix nervi» (p. 7), compongueren el *Jaufré* tal com ens ha pervingut. Això és, en el marc literari occità, governat gairebé tirànicament per la poesia amorosa trobadoresca, en què les creacions narratives es reduïen a unes poques peces èpiques (*noves*). En canvi, la llengua francesa gaudia d'una excel·lent tradició novel·lística, encapçalada per les produccions de Chrétien de Troyes, que havia perfilat els fonaments del món artúric. De la narrativa de temàtica bretona, com apunta Espadaler, begueren els artífexs del *Jaufré*. No només havien sentit parlar-ne, sinó que devien disposar de la certesa que els atorgava el suport escrit. Ara bé, les narracions artúriques «tendien a desenvolupar un seguit de situacions esdevingudes tòpiques [...] la majoria de les quals responien a motivacions no aparents. Allò que no era fàcilment explicable es resolía tot sovint recorrent al simbolisme» (p. 11); en canvi, el *Jaufré* exagera els trets dels personatges, capgira les situacions i bandeja el simbolisme –o, fins i tot, se'n riu– en benefici de la comèdia, la paròdia i, de vegades, la sàtira. Perquè «la rialla que desperta té una dimensió cultural i també política» (p. 13).

I és en aquest punt que Espadaler dibuixa el context històric, polític i cultural on es va gestar l'obra. En efecte, la novel·lística de temàtica artúrica era identificable, entre els lectors de l'època, amb la ideologia que donava suport al control d'Occitània per part del regne de França, en un temps en què el comtat de Provença havia passat a mans dels capets gràcies a les noces de Beatriu de Provença amb Carles d'Anjou (1246), que a més havia estat coronat rei de Sicília. Per la seua banda, el matrimoni de Pere el Gran amb Constança Hohenstaufen, que es considerava hereva legítima de Sicília, a Montpeller (1262) era un avís perquè la dinastia dels capets compregués que el casal de Barcelona no pretenia renunciar-hi. Per a l'autor de l'obra que ressenyem «és en aquest encès caliu que sorgeix el *Jaufré*» (p. 13).

El «Postfaci» (pp. 629-660), en canvi, aprofundeix més en les característiques de l'obra, en el context de la seua gestació, en la utilització de fonts literàries bretones, en la voluntat dels seus autors, així com en la difusió de què el *Jaufré* gaudí al llarg de la història de la literatura. Tot això, amb un nivell d'erudició més elevat que no al prefaci, tal com demostra la profusió de comentaris i referències bibliogràfiques de l'aparat de notes que l'acompanya. En aquesta secció, Anton M. Espadaler explica la precocitat amb què la matèria de Bretanya arribà a les terres del sud d'Europa. Ara bé, la celeritat de l'aparició dels personatges bretons en el repertori trobadoresc no suposà un

excessiu interès dels escriptors occitans per apropiari-se de l'univers artúric, sinó que, més aviat, era vist com una «fabulació exòtica i llunyana» (p. 633). Però el fet ben cert és que aquelles narracions exòtiques i llunyanes eren a bastament llegides per un públic delerós de les aventures d'aquells cavallers bretons. I devien llegir-se, de ben segur, en francès. D'altra banda, la proximitat lingüística de les llengües gal·loromàniques explicaria la tardança de les traduccions en català a casa nostra. Certament, els lectors cultes llegien, entenien i gaudien, sense cap problema, un ampli repertori de lírica trobadoresca en occità, i un munt de narrativa bretona de cavalleries en francès. Vegeu, si no, l'encertadíssima cita que Espadaler recupera de les *Razos de trobar*, de Ramon Vidal de Besalú (ca. 1200): «la parladura francesa val mais et es plus avinenz a far romanz et pasturellas, mas cella de Lemosin val mais per far vers et cansons et serventes» (p. 631).

Aquella literatura, però, esdevingué el blanc predilecte dels trobadors, sobretot quant a l'esperança gairebé messiànica dels bretons pel retorn del rei Artús. El tema era recuperat pels lírics occitans i trasplantat a situacions en què l'amant espera inútilment el favor de la dama, que mai no es materialitzarà. En qualsevol cas, aquelles novel·les de cavalleria esdevingueren fonts literàries de què s'aprofitaren els autors de *Flamenca* i els del *Jaufré*. Amb tot, mentre que l'autor del primer utilitza l'obra de Chrétien de Troyes per a dibuixar els gustos «de la bona societat francesa» (p. 629), els del *Jaufré* en faran paròdia. Efectivament, el *Romanç de Jaufré*, rellegeix el món artúric en clau d'humor, però ho fa, no a partir de material llegendari, sinó «com a resultat d'un coneixement llibresc, sovint immediat, de tota l'obra de Chrétien» (p. 642). Taxativament, sense el coneixement directe d'aquelles obres, la paròdia dels anònims autors del *Jaufré* no hagués estat possible. O almenys no hagués sigut, sense cap mena de dubte, tan brillant.

Espadaler prossegueix situant el temps de redacció de la novel·la entre els anys 1272 i 1276. No pot ser anterior, atès que la dedicatòria del romanç reproduïx dos versos que Cerverí de Girona havia escrit el 10 d'abril de 1272, ni, segurament, tampoc posterior a l'any 1276, any en què morí Jaume I, a qui està dedicada l'obra. I, després d'explicar el procés d'una redacció a quatre mans, així com les virtuts demostrades pels seus autors quant a la comicitat, Espadaler fa una reflexió ben interessant a propòsit de les interpretacions en clau simbòlica que hom ha fet d'un passatge determinat de la novel·la, però que podem fer extensible a bona part de l'obra.

El passatge en qüestió es narra al capítol 22, La fada de Gibell (pp. 589-612). Els protagonistes: la fada Gibell, el malvat Felló d'Aubarua, que ha arrasat la terra de la fada, i Jaufré, que s'encarrega d'allibera-la. Espadaler subratlla distintes interpretacions simbòliques que ha suscitat el passatge, com ara relacionar la terra de la fada amb Provença i el malvat Felló amb Carles d'Anjou; o bé interpretar Felló com la dominació musulmana, i la terra alliberada, la península Ibèrica, tenint en compte que l'obra fou dedicada al Conqueridor. Però quin simbolisme pot tenir, per a l'autor del volum ressenyat, la paralització de les grues per part de l'ocell de Felló? La seua resposta és breu, però contundent. Cap. Ni un. Per a Espadaler, ni té cap dimensió simbòlica, ni cap transferència metafòrica: «L'aventura en el *Jaufré* es basa en la gratuïtat més absoluta» (p. 647). I certament, ni

L'autor estava obligat a la metàfora, ni els lectors a interpretar cap simbolisme. Però cadascú pot interpretar a lloure el que llegeix. Aquesta és la gràcia de la lectura. I aquest és, en la nostra opinió, un dels grans atractius del romanç: la gratuïtat absoluta ajuda a potenciar la comicitat de l'obra; i, alhora, la imaginació del lector.

Però l'obra s'ha de llegir en clau d'humorística. De comèdia. Fins i tot els soliloquis entre els protagonistes, Brunissenda i Jaufré, que hom podia extrapolar i llegir en to seriós, com una cançó lírica trobadoresca, no poden amagar un cert regust irònic subjacent. Els autors bevien de les fonts que tenien més a mà. I si per a la narració de les accions cavalleresques els seus referents eren les novel·les bretones, els passatges amorosos no poden sinó poar de la més pura tradició lírica trobadoresca. Però la mordacitat, la ironia i la comicitat dels autors no s'amaguen enlloc.

A parer nostre, la tria d'aquest sistema doble de prefaci i postfaci és del tot encertadíssima. I ho creiem així perquè això permet una major difusió i accessibilitat a l'obra. D'una banda, els lectors pocs avesats a la literatura crítica poden afrontar el prefaci amb garanties, i Espadaler els immergeix en la lectura d'una obra d'obligada lectura per als amants de la literatura medieval; de l'altra, el postfaci garanteix als estudiosos de la llengua i la literatura un bastiment sòlid conformat per un estudi detallat dels aspectes desús comentats. Tot són avantatges.

I, entre el prefaci i el postfaci, s'hi inclou la part més valuosa del volum, la seua raó de ser: el *Jaufré* (pp. 19-628). Anton M. Espadaler ofereix als lectors de la col·lecció Biblioteca Barcino una edició acurada del romanç, a partir de l'edició de René Lavaud i René Nelli (1960), amb algunes modificacions consignades en l'edició de Clovis Brunel (1943), bo i modernitzant-ne els criteris d'edició, d'acord amb l'occitanística actual, i restituint lliçons del manuscrit A que havien estat substituïdes. L'edició del text occità apareix als versos de cada foli, acarats, al recto del foli següent, amb una aportació fonamental d'Espadaler: la primera traducció del *Jaufré* al català.

No es tracta, però, d'una traducció literal, ni d'una adaptació de la versificació a la llengua catalana. Espadaler ha bandejat, encertadíssimament, una versió catalana en vers. En canvi, ens ofereix una traducció fidel de l'original, però adaptada magistralment en una prosa catalana que no impedeix, tanmateix, copsar de primera mà l'esmentada mordacitat, ni l'esmolat esperit imaginatiu i juganer dels autors de «l'única novel·la plenament artúrica en llengua d'oc» (p. 14). Un llibre, tot plegat, ben recomanable per als qui han transitat els camins de la literatura europea medieval, però al mateix temps, un volum que podrà, de ben segur, gaudir –en general– qualsevol amant de la literatura.